

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»**

СКОЧИЛЯС-ПАВЛІВ ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

УДК 342.922

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИРШЕННЯ СПОРІВ
АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ УКРАЇНИ ЩОДО
ПРАВОВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИБОРЧИМ
ПРОЦЕСОМ ЧИ ПРОЦЕСОМ РЕФЕРЕНДУМУ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
Бортник Надія Петрівна
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Самсін Ігор Леонович,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
в. о. завідувача кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права;

доктор юридичних наук, доцент
Тильчик В'ячеслав В'ячеславович
Університет Державної фіскальної служби України,
начальник кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки;

доктор юридичних наук, доцент
Тімашов Віктор Олександрович
Київський національний торговельно-економічний університет,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права.

Захист відбудеться «14» травня 2021 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, ауд. 226 головного корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «12» квітня 2021 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

І. Ю. Хомишин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З моменту закріплення у статті 3 Конституції України положення про те, що людина є найвищою соціальною цінністю, правниками здійснюється пошук оптимальної моделі ефективної реалізації такої конституційної норми. Адміністративне судочинство як процесуальна форма реалізації адміністративної юстиції виступило гарантом дотримання принципів публічного управління у відносинах між громадянином та державою і є невід'ємним елементом такої моделі. Варто констатувати, що в зазначених відносинах простежується протиставлення інтересів їх учасників попри конституційний вектор чітких соціальних орієнтирів державної діяльності. Такий стан залежить від характеру імперативності правових норм, відповідно до яких виникають публічно-правові відносини у співвідношенні зі ступенем суспільного розвитку. Нині суспільний зв'язок між владою та громадянином значно деформований проявами корупції, які лише загострюють протистояння між ними, посилюючи недовіру до існуючого порядку управління. За таких умов складно переоцінити роль адміністративного суду як правозабезпечувального інструменту захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Особливо гостро такі питання постають у сфері виборчого процесу та процесу референдуму.

Сьогодні доводиться констатувати, що виборчий процес в Україні набув постійного характеру. Його апогеєм є вибори депутатів Верховної Ради України, Президента України. Безперервність виборчого процесу зумовлена тим, що між виборами вищих органів державної влади постійно проводяться додаткові вибори депутатів законодавчого органу, на заміну, тих що вибувають, місцевих органів влади, а також органів місцевого самоврядування.

Виборчі спори – хоча й є небажаними явищами, які супроводжують будь-яку виборчу кампанію – однак є неминучими, оскільки в процесі підготовки і проведення виборів не можуть не зіштовхуватись інтереси активних учасників виборчого процесу – політичних партій, виборчих блоків, громадських рухів, громадян, кандидатів у депутати, на вищі керівні посади виконавчих органів влади тощо. І без конфліктів, досить часто гострих, на жаль, не обходиться.

Натомість, значна кількість виборчих спорів свідчить не тільки про недоліки у виконанні вимог виборчого законодавства, а й про зростання громадської активності населення України, підвищення інтересу до виборів, які проходять в державі та їх результатів.

Варто підкреслити, що виборчі спори – це конфліктні ситуації,

вирішення яких віднесено до сфери адміністративної юстиції. Ефективне функціонування адміністративного судочинства у цій царині перебуває у діалектичному зв'язку з категорією «спір, пов'язаний з виборчим процесом чи процесом референдуму», який віднесено до його юрисдикції. Усвідомлення необхідності ефективного вирішення спорів, що виникають у сфері, пов'язаній з виборчим процесом чи процесом референдуму, зумовлює розв'язання такої проблеми фактично за рахунок діяльності адміністративних судів в умовах зростаючого навантаження на них.

Перманентне оновлення адміністративного процесуального законодавства, зокрема прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у новій редакції (2016 р.), Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (2017 р.) тощо, визначило необхідність та актуальність комплексного перегляду інституту спору у сфері, пов'язаній з виборчим процесом чи процесом референдуму, що вирішується в порядку адміністративного судочинства.

Теоретико-правовий аналіз досліджуваної проблематики ґрунтується на доктринальних працях: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, В. Т. Білоуса, І. Л. Бородіна, О. М. Буханевича, В. М. Гаращука, І. П. Голосніченка, В. С. Гриценка, Р. А. Каложного, С. В. Ківалова, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, Є. В. Курінного, П. В. Макушева, Р. С. Мельника, О. І. Миколенка, Н. Р. Нижник, О. П. Рябченко, Л. А. Савченко, І. Л. Самсіна, А. О. Селіванова, С. Г. Стеценка, В. В. Тильчика, В. М. Тімашова, М. М. Тищенко, О. І. Харитонові, Х. П. Ярмакі та інших, що стали основою для розвитку сучасного адміністративного права і процесу в Україні.

Правова природа адміністративного судочинства в контексті адміністративного процесу досліджувалася А. М. Апаровим, Н. П. Бортник, С. Т. Гончаруком, О. В. Кузьменко, М. П. Кучерявенком, А. О. Монаєнком, О. І. Остапенком, О. М. Пасенюком, М. І. Смоковичем, В. С. Стефанюком, публічно-правових відносин – О. В. Музою, суб'єктів адміністративного права – Т. О. Мацелик, адміністративного судочинства – В. М. Бевзенком, принципів адміністративного судочинства – О. М. Каплею, Н. Б. Писаренко, перегляду судових рішень – Р. П. Кайдашевим та іншими.

Спори у сфері публічно-правових відносин в аспекті інститутів звернень до публічної адміністрації та оскарження в адміністративному праві розглянуті Н. П. Каменською, Д. В. Лученком, захисту прав фізичних та юридичних осіб в адміністративному судочинстві – О. В. Константином,

інтересів держави – В. Р. Щавінським, сфери публічного управління – Я. В. Лазуром та іншими.

Науковий пошук щодо дослідження вирішення спорів засобами адміністративного судочинства активно проводився, зокрема, А. К. Гасановою (2011 р.), в роботі якої приділена увага адміністративно-правовим засадам вирішення конфліктів у діяльності органів виконавчої влади; Л. В. Бринцевою (2012 р.), яка зосередилася на загальній характеристиці спорів та адміністративному порядку їх вирішення; К. О. Тимошенко (2012 р.), котра здійснила характеристику публічно-правового спору як предмета юрисдикції адміністративних судів, інтерпретуючи при цьому спір як протиправну поведінку суб'єкта владних повноважень; схожий вектор наукового пошуку вибраний Н. Є. Хлібороб (2012 р.); І. А. Качуром (2018 р.) проведено аналіз інституту адміністративної справи в адміністративному судочинстві тощо.

Серед праць вчених близького зарубіжжя варто виокремити наукові доробки Д. М. Бахраха, А. Б. Зеленцова, Є. Б. Лупарева, А. К. Саркісова, Ю. М. Старілова, Н. В. Сухаревої та інших.

У процесі наукового пошуку враховано напрацювання вчених, що досліджували проблематику вирішення спорів адміністративними судами в окремих зарубіжних країнах у площині міжнародних стандартів судочинства, серед яких, зокрема В. Бергман, Л. Брокер, Х. Казндіс, П. Квоста, Р. Пірлінгейру, Й. Пуделька, М. Хайнтцен, Е. Шмідт-Ассман та інші.

Стрімке реформування, оновлення законодавства, логіка попередніх наукових досліджень та інтереси практики зумовили актуальність потреби розвитку теоретико-методологічних та правових засад вирішення адміністративними судами спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, науковим «базисом» для якого є праці вказаних вчених.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження відповідає «Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», яка затверджена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006, Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року, затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року № 474-р, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, виконане відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених 03 березня 2016 року загальними зборами Національної академії правових

наук України.

Тема дисертації відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р., протокол № 5, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Адміністративно-правове забезпечення захисту прав людини і громадянина в умовах інформаційного суспільства» (державний реєстраційний номер № 0116U004099).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у комплексному аналітичному осмисленні теорії і практики вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму шляхом вивчення й узагальнення наявних наукових підходів учених у галузі адміністративного права та процесу й інших галузей права, чинних законів і підзаконних нормативно-правових актів, судової практики, і вироблення на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення норм чинного адміністративно-процесуального законодавства.

Досягнення означеної мети зумовило потребу у вирішенні таких дослідницьких завдань:

- охарактеризувати джерелознавче підґрунтя дослідження у сфері вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;
- розробити авторську методологію дослідження питань вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;
- охарактеризувати засади адміністративного судочинства як основу законного вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;
- здійснити аналіз генези та динаміки процесуальної форми вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;
- розглянути актуальні питання визначення структури судового адміністративного процесу;
- проаналізувати правоздатність суб'єктів вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

– подати загальнотеоретичну характеристику спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

– з'ясувати сутність та зміст конфліктності правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму як умови виникнення спорів у цій сфері;

– визначити предмет спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

– вивчити зарубіжний досвід вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму та шляхи його імплементації в Україні;

– з'ясувати можливість побудови нової моделі вирішення спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму в контексті міжнародних стандартів судочинства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, у яких виникають спори, пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму, що є предметом розгляду адміністративними судами України.

Предметом дослідження визначено теорію і практику вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Методи дослідження. Надзвичайна складність діяльності адміністративної юстиції як органу захисту прав і свобод людини від незаконних дій чиновницького корпусу в публічно-правовій сфері вимагає застосовувати особливу сукупність методологічного інструментарію, в основі якого знаходяться філософські (світоглядні) методи, прийоми, принципи. Найголовнішим тут став діалектичний метод наукового пізнання, що базується на принципах об'єктивності, всебічності, конкретності й історизму (*усі Розділи дисертації*). Метод *герменевтики* дозволив більш глибоко проаналізувати джерелознавчий матеріал, здійснити оцінку змісту монографічних праць і наукових публікацій, теорій та концептуальних підходів, що в них містяться (*підрозділи 1.1., 1.2, 2.1, Розділ 3*).

Використано такі загальнонаукові методи пізнання, а саме: формально-логічний – для характеристики засад адміністративного судочинства як основи законного вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму та аналізу генези і динаміки процесуальної форми вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, загальнотеоретичної характеристики спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму (*підрозділи 1.3, 1.4, 3.1*) та системно-структурний методи –

для розгляду актуальних питань визначення структури судового адміністративного процесу, з'ясування сутності та змісту конфліктності правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму як умови виникнення спорів у цій сфері, характеристика спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму як предмет адміністративної юрисдикції (*підрозділи 2.2, 2.3, Розділ 3*), метод функціонального аналізу і синтезу (*Розділ 4*). Також автором використовувалися спеціально-юридичні методи дослідження, такі як порівняно-правовий, історико-правовий, формально-юридичний, юридико-статистичний (*усі Розділи дослідження*).

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна визначається тим, що у дисертаційному дослідженні уперше на засадах методології системного підходу з урахуванням сучасних новел процесуального законодавства та міжнародних стандартів справедливого судового розгляду сформовано теоретико-методологічні та правові засади вирішення адміністративними судами спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму та обґрунтовано нові підходи до розв'язання наявних проблем. Результатами дослідження, що містять наукову новизну, є таке:

уперше:

– обґрунтовано правову природу спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму в сучасних умовах розвитку суспільства. Виокремлено найтипівіші причини виникнення виборчих спорів, до яких віднесено суперечливість і нестабільність правового регулювання виборчих відносин, наявність в ньому численних прогалин і колізій; недостатній рівень політичної і правової культури організаторів виборів та інших учасників виборчого процесу, відсутність сталих демократичних традицій в сфері електоральної поведінки; політичне протистояння суб'єктів виборчого процесу, зокрема прагнення використовувати електоральні конфлікти з суто егоїстичною метою, далекою від потреб дійсної реалізації і захисту виборчих прав від можливих порушень; амбітність і бюрократизм виборчих комісій, обумовлені надмірно обмежувальною деталізацією передбачених законодавством процедур здійснення виборчих прав громадян;

– запропоновано авторське визначення виборчих спорів, під яким варто розуміти виборчі правовідносини охоронного характеру, в рамках яких за допомогою оскарження в установленому чинним законодавством України адміністративному (інстанційному) і судовому порядку вирішуються конфліктні ситуації, що виникають у зв'язку з реальним або передбачуваним порушенням виборчих прав громадян. Багатоаспектна правова природа виборчих спорів диктує необхідність підходити до

розуміння виборчих спорів з різних позицій, проводячи їх співвідношення з такими правовими явищами, як юридичні конфлікти, виборчі правовідносини і правові спори;

– виходячи з публічно-правової природи виборчих спорів, доведено логічність того, що виборці наділені правом оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність будь-якого суб'єкта виборчого процесу, якщо вони безпосередньо порушують його виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму. Більше того, у справах щодо уточнення списку виборців особа, яка має право голосу може звернутися з відповідним позовом не лише щодо себе особисто, але й щодо інших осіб;

– спираючись на наукові погляди, що сформувались у сучасній науці конституційного права, суб'єктивне виборче право, яке складається з права обирати і права бути обраним, розглянуто як елемент права на участь в управлінні справами держави – юридично оформлена і гарантована можливість бути суб'єктом виборчого процесу. Правовий аналіз результатів виборів що були проведені за роки незалежності України дозволив констатувати істотне розширення обмежень виборчого права, звужений обсяг законодавчої гарантованості виборчого права. Зміни в правовому регулюванні виборчих спорів і високий відсоток скарг на порушення виборчих прав громадян викликають інтерес до проблематики забезпечення всебічного захисту виборчих прав, зокрема, виборчого права, гарантованого Конституцією України;

– встановлено, що виборчі спори є одним із видів державного захисту виборчих прав громадян. У цьому значенні, вони займають самостійне місце в юридичному механізмі захисту виборчих прав громадян поряд з іншими існуючими способами їх захисту, з-поміж яких необхідно розрізняти: притягнення порушників виборчого законодавства до юридичної відповідальності, подання звернень до виборчих комісій, конституційний контроль виборчого законодавства за скаргами громадян. При цьому виборчі спори є універсальним способом захисту виборчих прав громадян, які потребують попереднього або подальшого використання інших засобів захисту;

– акцентовано на тому, що виборчі спори, які розглядаються в судовому порядку, доцільно відрізнити від адміністративно-правових спорів, за допомогою яких відбувається оскарження дій (бездіяльності) та рішень органів і посадових осіб виконавчої влади. Якщо перші впливають з регулятивних виборчих правовідносин, то основою для існування останніх є адміністративно-правові відносини, в яких одна сторона наділена владними повноваженнями відносно іншої сторони, оскаржує порушення своїх прав в судових органах;

– обґрунтовано доцільність застосування альтернативних способів вирішення спорів – медіаційних процедур, що є одним з найдієвіших видів альтернативного вирішення юридичних спорів, віднесених до компетенції адміністративного суду;

удосконалено:

– положення про класифікацію виборчих спорів та їх характеристику відповідно до того чи іншого критерію класифікації. Вказано, що для покращення ефективності роботи судів щодо розгляду та вирішення виборчих спорів важливе значення має класифікація виборчих спорів, що дозволяє з'ясувати їх загальні ознаки, зрозуміти суть цього явища, прослідкувати динаміку розвитку різних видів виборчих спорів та мінімізувати їх виникнення у майбутньому, шляхом удосконалення норм про вибори та референдум;

– підходи до характеристики джерелознавчого підґрунтя дослідження у сфері вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. На цій основі запропоновано увесь масив наукового матеріалу, що стосується питань виборчого процесу розподілили на 8 груп;

– теза, згідно з якою до виборчих прав деякі дослідники відносять і інші конституційні права громадян, реалізація яких відбувається за допомогою таких форм безпосередньої демократії як відкликання депутата, референдум тощо. Дотримуючись такої логіки до виборчих прав можливо було б віднести і право на відкликання – законодавчо встановлену можливість дострокового відкликання депутатів, які не виправдали довіри виборців, що нині гарантується в деяких зарубіжних конституціях;

набули подальшого розвитку:

– питання вивчення зарубіжного досвіду вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму та шляхи його імплементації в Україні. Встановлено, що Європейський Суд з прав людини при розгляді справ, пов'язаних з обмеженням права бути обраними до органів державної влади, головною гарантією реалізації зазначеного права визнає застосування принципу пропорційності. Запозичення методології застосування цього принципу у вітчизняному судочинстві щодо захисту права бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування сприятиме обґрунтованому виявленню меж реалізації виборчого права в судових рішеннях;

– розробка авторської методології дослідження питань вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Доведено потребу розгляд предмета дослідження здійснити на основі комплексної системи методологічних принципів та підходів.

методологічно вірним вважається застосування філософських методів наукового пізнання: діалектичного, системного, комунікативного; загальнонаукових методів пізнання, з-поміж яких: формально-логічний, системно-структурний методи, метод функціонального аналізу і синтезу; спеціально-юридичних методів дослідження, таких як: порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-юридичний, юридико-статистичний;

– формулювання пропозицій щодо удосконалення норм чинного законодавства в частині вирішення адміністративними судами спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Доведено доцільність впровадження альтернативних способів вирішення конфліктів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки і пропозиції сприятимуть удосконаленню теорії і практики вирішення спорів адміністративними судами України щодо праводіносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Обґрунтовані в дисертації узагальнення, висновки і пропозиції спроектовані на використання у:

– *правотворчості* – для удосконалення вітчизняного законодавства, що регулює питання вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

– *правореалізації* – для підвищення ефективності діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, що забезпечують реалізацію виборчих прав людини (*довідка Львівської обласної адміністрації від 26.01.2021 р. № 37*);

– *науково-дослідницькій роботі* – як фундамент для розв'язання та подальшого дослідження проблематики вирішення адміністративними судами спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, зокрема, в контексті загальних напрямів забезпечення базових прав людини у виборчому процесі;

– *навчальному процесі* - під час викладання курсів «Адміністративне право», «Проблеми адміністративного права і процесу», «Адміністративне судочинство» та низки галузевих юридичних дисциплін: «Конституційне право», «Виборче право», «Міжнародне право», а також для підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів (*довідка Національного університету «Львівська політехніка» від 24.09.2020 р. № 67-01-1447*).

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Запропоновані в роботі висновки та положення сформульовані на базі особистих досліджень. У разі використання матеріалів інших дослідників зроблено відповідні посилання. Наукові напрацювання співавторів не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження оприлюднено у доповідях на 21 науково-практичному заході, а саме на 12 міжнародних науково-практичних конференціях, 7 всеукраїнських науково-практичних конференціях та 2 науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Актуальні питання удосконалення системи законодавства в умовах сьогодення»* (м. Хмельницький, 14 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання»* (м. Донецьк, 15 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин»* (м. Одеса, 10–11 травня 2013 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 12 червня 2013 р.); I Міжнародній конференції молодих вчених LPS-2013 *«Право та психологія»* (м. Львів, 21-23 листопада 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Правоохоронна діяльність: конституційні та адміністративно-правові аспекти»* (м. Львів, 25 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Роль права та закону в громадянському суспільстві»* (м. Київ, 14-15 лютого 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні»* (м. Запоріжжя, 25-26 квітня 2014 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 21 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні»* (м. Одеса, 13-14 лютого 2015 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 27 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів»* (Bratislava, Slovenska republika, 27-28 novembra 2015 r.); II Міжнародній науково-практичній конференції *«IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні»* (м. Львів, 17 листопада 2017 р.); Заочній науково-практичній конференції *«Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку»* (м. Львів, 30 березня 2018 р.); Заочній науково-практичній конференції *«Медіація – альтернативний спосіб вирішення спорів: питання теорії і*

практики» (м. Львів, 5 жовтня 2018 року); III Міжнародній науково-практичній конференції «*IT право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*» (м. Львів, 7 грудня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «*Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи*» (м. Одеса, 27 вересня 2019 р.); Всеукраїнській заочній науково-практичній конференції «*Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку*» (м. Львів, 19 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «*Права людини та національна безпека*» (м. Львів, 10 грудня 2019 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «*Problems and perspectives of modern science and practice*» (Австрія, 30-31 січня 2020 року); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «*Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*» (м. Львів, 2020 р.).

Публікації. Основні положення та результати опубліковано в 44 наукових працях, а саме: одноосібній монографії, 20 статтях, які опубліковані у наукових фахових виданнях України, з яких 3 входять до міжнародних наукометричних баз даних, 1 статті, що додатково відображає результати дослідження та в 21 у збірниках тез науково-практичних заходів.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, які розміщені на 58 сторінках (569 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 463 сторінки, з них 375 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи; зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; висвітлено ступінь розроблення та методи наукового аналізу; визначено мету і завдання дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості щодо публікацій; вказано форми апробації та впровадження одержаних результатів.

Розділ 1 «Теоретико-методологічна основа дослідження теорії і практики вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» містить три підрозділи.

У підрозділі 1.1 «*Джерелознавче підґрунтя дослідження у сфері вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму*» проаналізовано окремі групи джерел, що становлять теоретико-методологічне підґрунтя дисертації. У цьому

контексті, виокремлено вісім груп джерел: 1) праці зарубіжних вчених у галузі адміністративного права та процесу; 2) чинні нормативно-правові акти України, зарубіжних держав, проекти законів України; 3) наукові праці з адміністративного права та процесу українських науковців, в яких досліджуються концептуальні та доктринальні питання становлення адміністративно-правової та адміністративно-процесуальної науки; 4) наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених-класиків та сучасників з конституційного права, в яких розглядаються питання, пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму; 5) джерела, в яких висвітлено питання міжнародно-правових гарантій забезпечення виборчих прав; 6) наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців, в яких розкриваються теоретико-прикладні аспекти розгляду спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму; 7) правові періодичні видання, Інтернет-видання, в яких висвітлюються окремі аспекти забезпечення виборчого права та вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму; 8) матеріали судової практики, правові позиції Конституційного суду України, Верховного суду, Вищого адміністративного суду.

Зроблено висновок про те, що у вітчизняній юриспруденції наразі немає комплексних досліджень, в яких було б розглянуто теоретичні і практичні вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму в контексті оновленого законодавства. Найважливішою метою сучасних досліджень у сфері вивчення виборчого права та вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму є виявлення правових колізій і пропозицій щодо заповнення правових прогалин, з якими зіштовхуються правозастосовувачі в умовах поставлених перед ними завдань забезпечення реалізації виборчого права кандидата. Нині виявляється необхідність всебічного правового аналізу впливу концептуальних законодавчих нововведень на вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

У підрозділі 1.2 «Методологія дослідження питань вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» проаналізовано концептуальні підходи, загальнонаукові і спеціально-юридичні методи та способи дослідження теорії і практики вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Обґрунтовано положення про те, що методологія зазначеного дослідження має міждисциплінарний, комплексний характер, тому потребує використання методологічного інструментарію науки адміністративного права, адміністративного процесу, конституційного права, виборчого права,

міжнародного права та ін.

Констатовано, що фундаментальну методологічну основу дослідження становлять такі філософські (світоглядні) методи наукового пізнання: діалектичний, системний, комунікативний; загальнонаукові методи пізнання, такі як: формально-логічний, системно-структурний методи, метод функціонального аналізу і синтезу; спеціально-юридичні методи дослідження, такі як: порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-юридичний, юридико-статистичний.

У підрозділі 1.3 «Засади адміністративного судочинства як основа законного вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» проаналізовано основні принципи, на яких базується адміністративне судочинство. Зауважено, що засади адміністративного судочинства є сукупністю адміністративно-правових норм, де закріплено єдину мету та завдання, принципи організації та діяльності, функції, основні суб'єкти, механізми та взаємозв'язки адміністративних судів, які лише у сукупності та взаємодії дають змогу забезпечити охорону та захист прав і законних інтересів людини і громадянина у публічно-правовій сфері. Окрім того, принципами (засадами) судочинства називають основні, базові правила розгляду і вирішення судових спорів, які мають зовнішній вираз у нормах процесуальних кодексів. Принципами (засадами) судочинства (незалежно від галузевої належності) вважають передбачені законодавством основні, пов'язані з метою і завданням останнього ідеї, які відображають специфіку його стадій, інститутів, особливості процесуальної діяльності суду та всіх інших учасників процесу. Стосовно процесу це найбільш загальні правила поведінки визначеного характеру, закріплені в законі, звернені до всіх учасників процесу, які мають загальнообов'язковий характер та забезпечуються засобами державного примусу і мають правовий механізм реалізації.

Для адміністративного судочинства як для судочинства, основним завданням якого є захист прав і свобод людини та громадянина, законних інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правовій сфері, цілком зрозуміла спрямованість принципів адміністративного судочинства, їх сутність. Вони виступають і як гарантії реалізації завдань судочинства, і як гарантії дотримання процесуальної форми цього захисту. При цьому основна функція норм і принципів адміністративного процесуального права полягає в тому, щоб сприяти юридично правильному здійсненню прав і свобод громадян та виконанню обов'язків усіма учасниками процесу.

Проаналізовано основні принципи (засади) адміністративного судочинства (а саме: верховенство права; рівність усіх учасників судового

процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення) в контексті вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Розділ 2 «Гене́за формування та розвитку адміністративної юстиції в контексті досліджуваної проблематики» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Гене́за та динаміка процесуальної форми вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму»* обґрунтовано що адміністративне судочинство як сучасна система адміністративних судів в Україні є результатом багатолітнього процесу їх еволюції, розвитку суспільства, що населяло території української держави та політичних режимів, під впливом яких знаходився український народ. Безперечним є той факт, що для того щоб краще зрозуміти на фундаментальному рівні суть та значення сучасної системи адміністративних судів в Україні їх функціональне призначення та напрям, у якому необхідно їх реформувати та удосконалювати замало вивчити усю нормативно-правову базу, на основі якої система адміністративних судів побудована.

Історія розвитку інституту адміністративної юстиції засвідчує, що наріжним каменем і основною темою дискусій між науковцями різних поколінь було обґрунтування організаційної моделі адміністративної юстиції, визначення її оптимальної внутрішньої структури та сфер впливу відповідно до специфічних вітчизняних правових традицій та суспільно-політичної ситуації в той чи інший період. Недаремно ще наприкінці XIX століття «належну організацію адміністративної юстиції» було визначено основною умовою забезпечення законності в сфері публічного управління.

Розкрито особливості функціонування адміністративної юстиції в контексті вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Наголошено, що ця проблематика хоча і порівняно нова для України, але надзвичайно актуальна, що обумовлено тим, що саме у виборчих спорах юридично об'єктивуються численні розбіжності з приводу здійснення електоральних прав

українських громадян, а їх вирішення виступає одним з основних засобів захисту конституційного права громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування.

У підрозділі 2.2 *«Правовідносини, пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму як ключова категорія виборчих спорів»* зауважено, що правовідносини як юридична категорія отримали ґрунтовне висвітлення в юридичній літературі, проте, увага дослідників виборчого права і законодавства сконцентрована переважно на природі виборчого права, внутрішній будові виборчого законодавства, суб'єктах виборчого процесу та гарантіях їх прав. Щодо виборчих правовідносин, то вони, як правило, залишаються поза увагою. Їх дослідження є важливим і з огляду на те, що виборчі спори, які розглядаються у порядку адміністративного судочинства і являються важливим елементом демократичності суспільства, розглядаються вченими як правовідносини, що характеризуються суперечностями між суб'єктами виборчого процесу під час підготовки, проведення, встановлення та офіційного оголошення результатів виборів.

Встановлено, що виборчі відносини регулюються, передусім, нормами конституційного права, проте, в рамках створення умов для вільного і свідомого волевиявлення громадян недостатньо лише конституційно-правового закріплення принципів вільних і чесних виборів, адже дані процеси вимагають детального правового регулювання процедур прозорого ведення виборчої кампанії, визначення статусу суб'єктів виборчого процесу, їхніх прав і обов'язків, визначення результатів виборів тощо. Задля забезпечення ідей вільного та демократичного волевиявлення необхідно посилити та вдосконалити заходи адміністративно-правового регулювання. Перевага адміністративно-правового регулювання виборчих відносин полягає у широкому спектрі юридичних засобів адміністративно-правового характеру, що лежить в його основі. До них варто віднести індивідуальні адміністративно-правові акти, юридичні факти, адміністративні правовідносини, адміністративно-правові заходи захисту, заходи адміністративної та дисциплінарної юридичної відповідальності, розгляд виборчих спорів адміністративними судами тощо.

Наголошено, що дослідження структурних особливостей виборчих спорів здійснена з позицій його розуміння як юридичного конфлікту при виділенні чотирьох складових елементів: суб'єкти, об'єкт, суб'єктивна сторона і об'єктивна сторона, що дозволяє більш детально розглянути внутрішню архітектуру виборчих спорів, показати специфіку і взаємозв'язок їх окремих елементів.

У підрозділі 2.3 *«Суб'єкти вирішення спорів щодо правовідносин,*

пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» акцентовано увагу на тому, що суб'єктами, наділеними виборчими правами, визнаються виборці, висунуті кандидати, зареєстровані кандидати та їхні представники, обрані кандидати.

Вказано, на широке коло суб'єктів спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Такі спори можуть виникати між органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами та громадянами; між органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами та виборчими комісіями; між виборчими комісіями і громадянами; між виборчими комісіями; між громадянами. При цьому особливо варто підкреслити, що суб'єктами таких спорів доволі частіше стають політичні партії та інші виборчі об'єднання.

Зауважено, що дослідження суб'єктного складу виборчих спорів проводиться шляхом поділу суб'єктів на дві базові групи: індивідуальні суб'єкти (серед яких можна назвати виборців, кандидатів і зареєстрованих кандидатів, довірених осіб, спостерігачів, членів виборчих комісій, посадових осіб органів державної влади, і місцевого самоврядування) і колективні суб'єкти (до яких варто віднести виборчі об'єднання (зокрема політичні партії), виборчі, комісії, органи державної влади та місцевого самоврядування).

Розділ 3 «Характеристика спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму як предмет адміністративної юрисдикції» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Спори у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму: загальнотеоретична характеристика»* зазначено, що виборчі спори досліджуються також в їх співвідношенні з поняттям правового спору. Застосування цього підходу дозволяє зробити висновок, що виборчий спір – це спір з приводу виборчих прав громадян, в якому сторони посилаються на наявність або відсутність в залежності від їх процесуальної позиції, встановленого законом обов'язку відповідної сторони спору. Інакше кажучи, виборчий спір – це спір про виборчі права та обов'язки суб'єктів виборчого права.

Акцентовано, що юридична рівність сторін виборчого спору – дуже важливий момент, який підкреслює правовий характер виборчого спору, внаслідок чого учасники конфлікту перебувають у відносинах процесуальної рівності при розгляді та вирішенні виборчого спору.

При характеристиці об'єкта виборчих спорів підкреслено, що в переважній більшості випадків останні виникають у зв'язку з передбачуваним порушенням виборчих прав громадян. Відповідно, об'єктом виборчих спорів є ті регулятивні виборчі правовідносини, в

рамках яких відбувається реалізація виборчих прав громадян і мало місце їх передбачуване порушення.

У підрозділі 3.2 «Конфліктність правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму як умова виникнення спорів у цій сфері» звернуто увагу на те, що для виникнення будь-якого соціального конфлікту, зокрема й пов'язаного з виборчим процесом чи процесом референдуму необхідним є існування не тільки протиріччя сторін, але і заснованого на таких протиріччях протиборства. З огляду на це, структуру юридичного конфлікту можна подати як сукупність чотирьох обов'язкових елементів: суб'єктного складу, об'єкта, суб'єктивної сторони і об'єктивної сторони. Отже, соціальний конфлікт – це прояв об'єктивних (існуючих в дійсності) або суб'єктивних (існують лише на рівні мотивації) протиріч інтересів, що виражається у відкритому протиборстві сторін.

Водночас, підкреслено, що юридичний конфлікт є різновидом соціального конфлікту і становить пов'язане з правом протиборство, яке виникає внаслідок взаємного протиріччя інтересів сторін. Іншими словами, в найзагальнішому вигляді юридичний конфлікт – це соціальний конфлікт, основною відмінною ознакою якого є наявність юридичної складової.

Суб'єктами юридичного конфлікту, з позиції права, можуть бути будь-які особи, що виступають як носії передбачених законом прав і обов'язків, тобто фізичні особи та юридичні особи, які наділені правосуб'єктністю, а також держава, державні органи, соціальні спільноти.

Розкриваючи такий елемент, як суб'єктний склад юридичного конфлікту, проведено відмінність між категоріями «учасник конфлікту» і «суб'єкт конфлікту». Учасником конфлікту (зокрема юридичного) є будь-яка особа, яка прямо чи опосередковано бере участь в конфлікті, може і мати, і не мати власний інтерес в ньому, а також змогу впливати на його розвиток і завершення. Натомість, суб'єктом конфлікту є особа, яка своєю поведінкою ініціює конфлікт, знаходиться в безпосередньому конфлікті протиборстві, має самостійний інтерес у конфлікті і формує його динаміку. Отже, суб'єкт юридичного конфлікту завжди виступає як протиборча сторона або входить до складу осіб протиборчої сторони. Для виникнення юридичного конфлікту обов'язкова наявність, щонайменше, двох протиборчих сторін. Натомість, категорія «учасник конфлікту» за своїм змістом ширше категорії «суб'єкт конфлікту». Перша включає в себе другу. Учасники юридичного конфлікту поділяються на основних (обов'язкових), якими є суб'єкти конфлікту (протиборчі сторони), і неосновних (необов'язкових).

У підрозділі 3.3 «Предмет спорів, пов'язаних з виборчим процесом

чи процесом референдуму та їх класифікація» проаналізовані нормативні підстави для судового розгляду і вирішення виборчих спорів. При цьому висвітлюються питання поступального розвитку виборчого та адміністративно-процесуального законодавства з питань судового захисту виборчих прав громадян в історичному аспекті.

Підкреслено, що виборчі спори доцільно розглядати у їх співвідношенні з поняттям правового спору. Застосування цього підходу дозволяє зробити висновок, що виборчий спір – це спір з приводу виборчих прав громадян, в якому сторони посилаються на наявність або відсутність в залежності від їх процесуальної позиції, встановленого законом обов'язку відповідної сторони спору. Інакше кажучи, виборчий спір – це спір про виборчі права та обов'язки суб'єктів виборчого права.

Акцентовано увага на тому, що юридична рівність сторін виборчого спору – досить важливий момент, що підкреслює правовий характер виборчого спору, внаслідок чого учасники конфлікту перебувають у відносинах процесуальної рівності при розгляді та вирішенні виборчого спору.

На підставі аналізу норм Кодексу адміністративного судочинства України, здійснено класифікацію виборчих спорів за типом відповідача: 1) справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій; 2) справи щодо уточнення списку виборців; 3) справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, які порушують законодавство про вибори та референдум; 4) справи щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу; 5) справи пов'язані із виборами Президента України: справи щодо оскарження рішення чи дії громадського об'єднання, виборчого блоку, його посадової особи чи повноважного представника, які стосуються виборчого процесу; справи щодо оскарження дії чи бездіяльності засобів масової інформації, їх власників, посадових та службових осіб, які порушують встановлений законом порядок діяльності засобів масової інформації під час виборчого процесу, у тому числі стосовно передвиборної агітації; справи щодо оскарження дії іншого кандидата на пост Президента України, його довіреної особи.

Виходячи з публічно-правової природи виборчих спорів, логічно, що виборці наділені правом оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність будь-якого суб'єкта виборчого процесу, якщо вони безпосередньо порушують його виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму. Більше того, у справах щодо уточнення списку виборців особа, яка має право голосу може звернутися з відповідним позовом не лише щодо себе особисто, але й щодо інших осіб.

Розділ 4 «Актуальні питання вдосконалення правового регулювання вирішення спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Зарубіжний досвід вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму та шляхи його імплементації в Україні» акцентовано на тому, що з прийняттям КАС України та інших нормативних актів, компаративістські дослідження зарубіжних моделей адміністративної юстиції не втратили своєї актуальності, а, навпаки, набули нового значення: зарубіжний досвід продовжує вивчатися не лише для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування в цій сфері, але й для розробки нових законів з метою приведення існуючої правової системи до міжнародних стандартів. Зрозуміло, що не йдеться про суто механічне перенесення окремих елементів зарубіжних моделей, що складалися століттями під впливом соціально-політичних умов і пануючої правової доктрини. Будь-яке запозичення має враховувати національні правові традиції та сучасну соціально-політичну ситуацію.

Зазначено, що система організації адміністративної юстиції кожної країни пов'язана з її історичними та правовими традиціями і перебуває на різних стадіях свого розвитку. Так, наприклад, у більшості європейських держав цей інститут діє вже декілька століть (Франція, Німеччина, Іспанія тощо); в країнах, що розвиваються, його можливості теж почали активно використовуватися; в інших країнах ведуться активні дискусії з приводу необхідності його створення. При цьому кожна з країн намагається запровадити власну, найбільш ефективну модель адміністративної юстиції. Зазначені причини призвели до появи значної кількості різноманітних варіантів організації адміністративної юстиції. Незважаючи на це, усі моделі мають між собою багато спільного, що дає змогу їх класифікації.

Зауважено, що переважно у зарубіжних державах виділяють дві основні моделі судових систем: англо-американську (англосаксонську) та романо-германську (європейсько-континентальну). Крім того, деякі

науковці додатково називають соціалістичну і мусульманську моделі.

Встановлено, що адміністративну юстицію традиційно розглядають з чотирьох основних способів (основних типів) здійснення правового захисту громадян від неправомірних дій та рішень органів виконавчої влади та її службовців, а відтак і чотирьох підходів до правового й організаційного оформлення такого захисту, тобто створення системи органів – судів, колегій, трибуналів тощо. Такими способами забезпечення правового захисту громадян у сфері державного управління є: 1) адміністративний спосіб або перевірка вищим в порядку підлеглості органом (посадовою особою) законності, обґрунтованості та доцільності прийняття й виконання адміністративних актів, що порушують, на думку заявника, його права і свободи. Іноді цей тип адміністративної юстиції називають управлінським, коли органи адміністративної юстиції входять до системи державного управління та не є підконтрольними судам загальної юрисдикції; 2) загальносудовий – розгляд і вирішення судами загальної юрисдикції при використанні цивільно-процесуальної форми скарг на дії (рішення) органів управління, що порушують права і свободи громадян; 3) «квазісудовий» (англо-американський, англосаксонський): коли утворюється система підконтрольних судам загальної юрисдикції спеціальних органів з розгляду адміністративних спорів, не включених до судової системи (функціонує, наприклад, у Великій Британії, США); 4) судовоспеціалізований, тобто адміністративна юстиція характеризується створенням спеціалізованих судів для вирішення спорів по індивідуальним адміністративним справам, що виникають в сфері функціонування органів управління. Адміністративні суди («суди адміністративної юстиції») входять до єдиної судової системи та незалежні при здійсненні правосуддя від адміністративних органів та звичайних (загальних) судів.

У підрозділі 4.2 «Побудова нової моделі вирішення спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму в контексті міжнародних стандартів судочинства» наголошено, що оскарження виборів, їх проведення або їх результатів може свідчити не тільки про існуючі недоліки виборчої системи, але й бути ознакою життєздатності та відкритості політичної системи. Якщо учасники виборчих процесів мають змогу оскаржити порушення і їх скарги розглядаються з дотриманням принципу верховенства права, це значно підвищує довіру до виборчих процесів. Порядок вирішення виборчих спорів з урахуванням вимог належного процесу надає змогу скористатися засобами правового захисту, доступ до таких засобів не повинен бути надмірно складним, а розгляд спору має здійснюватися в розумні строки, щоб уникнути невинуватого затягування виборчих процесів.

Ефективність вирішення виборчих спорів залежить від низки умов,

включаючи доступність ефективних засобів правового захисту, незалежність судової системи і можливість бути заслуханою в ході справедливого розгляду з дотриманням гарантій належного процесу. Все це, в сукупності з іншими принципами, становить комплекс основних компонентів будь-якого суспільства, заснованого на принципі верховенства права. Принципом верховенства права підпорядковується функціонування судової системи та правоохоронних органів, а також обов'язки державних органів. Особливе значення верховенство права і демократичні інститути набувають при розгляді порушень виборчих норм. У таких випадках заходи, що вживаються для покарання за порушення і відновлення виборчих прав, вкрай важливі для збереження цілісності виборів.

Обґрунтовано, що забезпечуючи проведення виборів в суворій відповідності до чинного виборчого законодавства, українська виборча система одночасно і сама активно розвивається за такими основними напрямками: вдосконалення законодавства про вибори і референдуми; створення адміністративного механізму забезпечення виборчих прав громадян; організаційне, інформаційне та фінансове забезпечення виборчого процесу; підготовка та організація виборів; впровадження прогресивних виборчих технологій; підвищення правової культури виборців; вивчення міжнародного досвіду проведення виборів тощо.

ВИСНОВКИ

1. Правовідносини у сфері реалізації форм безпосереднього народовладдя опосередковують практичну реалізацію конституційного права громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також права на участь у всеукраїнському та місцевому референдумах. Саме в рамках виборчих правовідносин створюються передумови для здійснення виборчих прав громадян і відбувається передача публічної влади від її носія і єдиного джерела виборним державним і муніципальним органам, їх посадовим особам, а в рамках референдних відносин – приймаються від імені народу або територіальної громади рішення з найважливіших питань державного або місцевого значення.

Наступною особливістю і виборчих, і референдних правовідносин є те, що у їх системі переважають процесуальні відносини. Незважаючи на те, що процесуальні відносини похідні від матеріальних, вони займають домінуюче положення в загальній системі виборчих та референдних правовідносин. Обумовлено це тим, що матеріальних відносин не може бути без їх опосередкування відповідними процесуальними формами

організації та проведення виборів і референдумів. Перевага процесуальних відносин над матеріальними спостерігається на всіх етапах виборчого та референдного процесів. При цьому одному матеріальному зв'язку може відповідати значна кількість виборчих або референдних процедур. Наприклад, матеріальним виборчим відносинам, які пов'язані із правом громадянина бути обраним до органів державної влади, кореспондуються процесуальні виборчі правовідносини, що опосередковують порядок висування кандидатів, умови їх реєстрації, порядок проведення передвиборної агітації, порядок фінансування виборчої кампанії, порядок голосування та встановлення результатів виборів тощо.

Отже, правовідносини у сфері реалізації форм безпосередньої демократії – це особливий вид конституційних правовідносин, які опосередковують реалізацію його учасниками суб'єктивних виборчих, референдних та інших прав і виконання юридичних обов'язків щодо організації та проведення форм безпосередньої демократії засобом забезпечення стійкого зв'язку законодавства про вибори з виборчою практикою, служать єдиним способом накладення модельної організації виборів, закріпленої в нормах виборчого права, на реальні соціальні процеси.

2. Проаналізовано науковий масив літературних джерел вітчизняного та зарубіжного походження, що дозволило згрупувати наявний теоретичний матеріал за проблематикою дослідження, виокремивши: 1) праці зарубіжних вчених у галузі адміністративного права та процесу; 2) чинні нормативно-правові акти України, зарубіжних держав, проекти законів України; 3) наукові праці з адміністративного права та процесу українських науковців, в яких досліджуються концептуальні та доктринальні питання становлення адміністративно-правової та адміністративно-процесуальної науки; 4) наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених-класиків та сучасників з конституційного права, в яких розглядаються питання, пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму; 5) джерела, в яких висвітлено питання міжнародно-правових гарантій забезпечення виборчих прав; 6) наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців, в яких розкриваються теоретико-прикладні аспекти розгляду спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму; 7) правові періодичні видання, Інтернет-видання, в яких висвітлюються окремі аспекти забезпечення виборчого права та вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму; 8) матеріали судової практики, правові позиції Конституційного суду України, Верховного суду, Вищого адміністративного суду.

3. Встановлено, що характерною особливістю сучасного виборчого процесу є його конфліктність, що має прояв передусім у зіткненні взаємно

суперечливих інтересів суб'єктів виборчих правовідносин. Вибори завжди опосередковують конфлікт: конфлікт інтересів, конфлікт політичних програм тощо. Інституційна характеристика виборчого протистояння означає, що воно відбувається у межах правового простору відповідно до вимог законодавства до кожної процедури, кожної дії усіх суб'єктів виборчого процесу. Однак, незважаючи на правове втілення, виборчий конфлікт залишається політичним, а отже, завжди існує ймовірність того, що його розвиток може вийти за правові межі, створити політичну і навіть призвести до державної кризи.

4. Оптимізація процедури розгляду виборчих спорів зумовлює нагальну потребу вироблення однакових процесуальних правил, що визначають порядок їх розгляду виборчими комісіями, з наданням їм універсального значення для будь-якого рівня і виду виборів. З цієї точки зору, законодавство повинно містити норми, що регулюють такі основні елементи процедури розгляду виборчих спорів: порядок подання та прийняття скарги; форма і реквізити скарги; порядок сповіщення і виклику зацікавлених сторін на засідання щодо розгляду виборчого спору; правила розгляду виборчого спору на засіданні виборчої комісії, включаючи черговість виступу осіб, що беруть участь в засіданні комісії з розгляду виборчого спору, процедуру прийняття рішення за виборчим спором і набрання зазначеним рішенням законної сили; порядок оскарження до Центральної виборчої комісії прийнятого рішення за виборчим спором (у разі, якщо суб'єкт виборчого спору віддає перевагу інстанційному оскарженню перед судовим).

5. Особливість юридичного конфлікту полягає в тому, що він пов'язаний з виконанням (реалізацією) або порушенням тих чи інших норм права і відповідно виникненням, зміною або припиненням правових відносин між фізичними або юридичними особами, а також іншими суб'єктами права. Виходячи з цього, зазначено, що виборчий спір є виборчим правовідношенням, при якому кожна зі сторін, яка бере участь в ньому прагне підтвердити свої чітко визначені виборчі права і одночасно зобов'язати іншу сторону діяти, як мінімум в режимі дотримання цих суб'єктивних прав, а як максимум вчинити певні дії, спрямовані на забезпечення реалізації суб'єктивного виборчого характеру протилежної сторони у спорі.

З позиції поділу правовідносин на регулятивні і охоронні виборчі спори, в своїй основі мають дійсне або передбачуване порушення виборчих прав громадян, відносяться до охоронних виборчих правовідносин, оскільки сама можливість оскаржити (шляхом оскарження) незаконні, з точки зору суб'єкта оскарження, дії зобов'язаних суб'єктів регулятивних виборчих правовідносин є найважливішим способом захисту

виборчих прав громадян, а при здійсненні захисту порушеного права завжди включаються в дію охоронні, а не регулятивні механізми правового регулювання.

6. Застосовуючи класифікацію виборчих правовідносин на матеріальні і процесуальні, встановлено, що виборчі спори тяжіють до процесуальних виборчих правовідносин, оскільки захист порушених виборчих прав відбувається в чітко встановленому в законі порядку, тобто за допомогою юридичної процедури. Виборче законодавство чітко встановлює порядок оскарження порушень виборчих прав громадян, закріплює підвідомчість органів, уповноважених вирішувати, скарги і заяви. Виборчий спір не фіксує, не надає громадянину виборчих прав (як це відбувається в рамках матеріальних правовідносин), він є юридичною формою (оболонкою), в межах і за допомогою якої уповноважений суб'єкт отримує можливість захистити свої порушені суб'єктивні виборчі права.

7. До найбільш поширених, типових причин виникнення виборчих спорів відносяться: суперечливість і нестабільність правового регулювання виборчих відносин, наявність в ньому численних прогалин і колізій; недостатній рівень політичної і правової культури організаторів виборів та інших учасників виборчого процесу, відсутність сталих демократичних традицій у сфері електоральної поведінки; політичне протиріччя суб'єктів виборчого процесу, зокрема прагнення використовувати електоральні конфлікти з суто еґотистичною метою, далекою від потреб дійсної реалізації і захисту виборчих прав від можливих порушень; амбітність і бюрократизм виборчих комісій, обумовлені надмірно обмежувальною деталізацією передбачених законодавством процедур здійснення виборчих прав громадян.

8. Виборчі спори виявляються зовні в найрізноманітніших формах (видах), які є похідними від рівня виборів, предмета розбіжностей, складу сторін спору. Так, в залежності від змісту електорального конфлікту розрізняються спори, пов'язані з призначенням (переносом, скасуванням) виборів, реєстрацією (обліком) виборців, утворенням виборчих округів і виборчих дільниць, формуванням виборчих комісій, висуненням і реєстрацією кандидатів (списків кандидатів), інформуванням виборців і проведенням передвиборної агітації; фінансуванням виборів і окремих виборчих кампаній кандидатів, виборчих об'єднань; організацією: голосування (зокрема, дострокового і повторного); встановленням підсумків голосування і визначенням результатів виборів.

За колом учасників виборчих спорів вони можуть мати місце у відносинах між органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами та громадянами; між органами державної влади та

місцевого самоврядування, їх посадовими особами та виборчими комісіями; між виборчими комісіями і громадянами; між виборчими комісіями; між громадянами. При цьому особливо варто підкреслити, що суб'єктами таких спорів доволі часто стають політичні партії та інші виборчі об'єднання.

9. Підкреслено, що особливий інтерес становить питання про співвідношення виборчих спорів і юридичної (особливо конституційно-правової) відповідальності за порушення виборчого законодавства. Визнаючи їх самостійність і автономність у рамках єдиного юридичного механізму захисту виборчих прав громадян, підтримано думку про те, що окремі заходи конституційно-правового примусу, що застосовуються у виборчій системі, одночасно володіють і каральними (штрафними) властивостями, і правовідновлювальними елементами. З огляду на це, стосовно електорально-правової сфери виділено заходи конституційно-правової відповідальності в «чистому» вигляді, застосування яких не пов'язане з виникненням виборчих спорів, і заходи конституційно-правової відповідальності, застосування яких характеризується наявністю виборчого спору з яскраво вираженим правовідновлювальним елементом.

10. Передбачені законодавством засоби правового захисту у виборчих спорах повинні оцінюватися на предмет їх ефективності. Загалом, ефективність засобів правового захисту означає, що вони здатні припинити триваюче порушення, відновити права осіб, які були порушені, притягнути до відповідальності порушників і запобігти повторенню подібних порушень в майбутньому. Тому для вищестоящої виборчої комісії або суду буде недостатнім зосередитися на процедурних аспектах розгляду скарги, залишаючи без уваги саме оскаржувану дію: вони повинні мати повноваження дати розпорядження адміністративному органу про здійснення тієї чи іншої дії і визначити заходи щодо запобігання порушень в майбутньому.

Значним аспектом ефективності наданих засобів правового захисту є забезпечення їх застосування. Процедури забезпечення виконання рішень у виборчих спорах необхідно тримати під постійним контролем, а також при вивченні законодавчої бази виборів і досліджувати більш ретельно в ході спостереження за виборами. Звичайні процедури забезпечення виконання судових рішень в контексті виборів можуть бути занадто повільними – це питання також вимагає додаткової оцінки.

11. Зазначено, що система організації адміністративної юстиції кожної країни пов'язана з її історичними та правовими традиціями і перебуває на різних стадіях свого розвитку. Так, наприклад, у більшості європейських держав цей інститут діє вже декілька століть (Франція,

Німеччина, Іспанія тощо); в країнах, що розвиваються, його можливості теж почали активно використовуватися; в інших країнах ведуться активні дискусії з приводу необхідності його створення. При цьому кожна з країн намагається запровадити власну, найбільш ефективну модель адміністративної юстиції. Зазначені причини призвели до появи значної кількості різноманітних варіантів організації адміністративної юстиції. Незважаючи на це, усі моделі мають між собою багато спільного, що дає змогу їх класифікувати з метою більш ґрунтовного наукового дослідження (при цьому слід наголосити, що будь-яка класифікація носить умовний характер і є спробою упорядкування різних форм організації адміністративної юстиції).

Як правило, у зарубіжних країнах виділяють дві основні моделі судових систем: англо-американську (англосаксонську) та романо-германську (європейсько-континентальну). Крім того, деякі науковці додатково називають соціалістичну і мусульманську моделі. Однак, наведена класифікація є недостатньою для аналізу переваг та недоліків організації та функціонування системи адміністративного судочинства. Тому є необхідним здійснення більш детальної класифікації організаційних моделей адміністративних судів.

Адміністративна юстиція в багатьох європейських країнах становить вже сформований інститут (наприклад, Франція, ФРН, Іспанія); активно використовуються можливості адміністративної юстиції в країнах, що розвиваються; у багатьох країнах тривають дискусії щодо становлення національних інститутів адміністративної юстиції. Увага до адміністративної юстиції в країнах з традиційно високим рівнем її правового регулювання настільки велика, що навіть за формальними ознаками вона суперничає з конституційною юстицією, наприклад, в спеціальних наукових дослідженнях конституційне судочинство аналізується після адміністративної юстиції.

У літературі традиційно розглядаються чотири основні способи (основні типи) здійснення правового захисту громадян від неправомірних дій та рішень органів виконавчої влади та її службовців, а відтак і чотири підходи до правового й організаційного оформлення такого захисту, тобто створення системи органів – судів, колегій, трибуналів тощо. Цими способами забезпечення правового захисту громадян в сфері державного управління є:

1) адміністративний спосіб або перевірка вищим в порядку підлеглості органом (посадовою особою) законності, обґрунтованості та доцільності прийняття й виконання адміністративних актів, що порушують, на думку заявника, його права і свободи. Іноді цей тип адміністративної юстиції називають управлінським, коли органи

адміністративної юстиції входять до системи державного управління та не є підконтрольними судам загальної юрисдикції;

2) загальносудовий – розгляд і вирішення судами загальної юрисдикції при використанні цивільно-процесуальної форми скарг на дії (рішення) органів управління, що порушують права і свободи громадян;

3) «квазісудовий» (англо-американський, англосаксонський): коли утворюється система підконтрольних судам загальної юрисдикції спеціальних органів з розгляду адміністративних спорів, не включених до судової системи (функціонує, наприклад, у Великій Британії, США);

4) судовоспеціалізований, тобто адміністративна юстиція характеризується створенням спеціалізованих судів для вирішення спорів по індивідуальним адміністративним справам, що виникають в сфері функціонування органів управління. Адміністративні суди («суди адміністративної юстиції») входять до єдиної судової системи та незалежні при здійсненні правосуддя від адміністративних органів та звичайних (загальних) судів.

12. Становлення демократичної виборчої системи в Україні супроводжується послідовним вдосконаленням виборчого законодавства, особливо в сфері захисту виборчих прав громадян, і одночасно поповненням практики вирішення виборчих спорів і виборчими комісіями, і адміністративними судами всіх рівнів.

Забезпечуючи проведення виборів в суворій відповідності до чинного виборчого законодавства, українська виборча система одночасно і сама активно розвивається за такими основними напрямками: вдосконалення законодавства про вибори і референдуми; створення адміністративного механізму забезпечення виборчих прав громадян; організаційне, інформаційне та фінансове забезпечення виборчого процесу; підготовка та організація виборів; впровадження прогресивних виборчих технологій; підвищення правової культури виборців; вивчення міжнародного досвіду проведення виборів тощо.

Хоча адміністративною юстицією вже накопичено певний досвід з розгляду спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, все ж ця робота вимагає серйозного узагальнення, систематизації, вироблення основних принципів, за якими вона повинна будуватися, з'ясування перспектив її розвитку і правового регулювання. Необхідність посиленої уваги до цього напрямку обумовлена значенням державних гарантій виборчих прав громадян для стабільності українського суспільства.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сkochиляc-Павлів О. В. Діяльність адміністративних судів України щодо вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 417 с.

2. Skochylias-Pavliv, O., Hryshyna, N., Romtsiv, O., Nizhnik, O. Modernization of administrative procedures for licensing and accreditation in the field of higher education in Ukraine. *Amazonia Investiga*. March, 2020. Volume 9. Issue 27. P. 536–543. (*Web of Science*)

3. Сkochиляc-Павлів О. В. Право на доступ до публічної інформації: механізм захисту в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 845. С. 150–155. (*Index Copernicus*)

4. Сkochиляc-Павлів О. В., Лесько Н.В. Правові проблеми використання соціальних мереж у державному управлінні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 243–246. (*Index Copernicus*)

5. Бортник Н. П., Парпан У. М., Сkochиляc-Павлів О. В. Принципи позасудового вирішення адміністративних спорів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2019. Випуск 24. С. 96–104. (*Index Copernicus*)

6. Сkochиляc-Павлів О. В. Заходи протидії корупції: види та сутність. *Митна справа*. 2012. № 3. С. 96–101.

7. Сkochиляc-Павлів О. В. Адміністративні стягнення за корупційні діяння: проблеми застосування. *Митна справа*. 2012. № 5. Ч. 2. кн. 2. С. 118–123.

8. Сkochиляc-Павлів О. В. Роль Верховного Суду України у механізмі забезпечення правосуддя в адміністративних справах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2013. № 21. Ч. 1. С. 229–231.

9. Сkochиляc-Павлів О. В. Місце адміністративного суду в системі суб'єктів адміністративного судочинства. *Форум права*. 2013. № 1. С. 913–918 URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2013-1/13covcac.pdf>

10. Сkochиляc-Павлів О. В. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в адміністративному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 175–178.

11. Сkochиляc-Павлів О. В. Організаційно-правові заходи протидії корупції у сфері освіти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 73.

С. 52–58.

12. Скочиляс-Павлів О. В. Публічно-правовий спір як предмет розгляду в адміністративних судах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2014. № 9–2. С. 123–126.

13. Скочиляс-Павлів О. В. Способи здійснення права на доступ до публічної інформації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 76–80.

14. Скочиляс-Павлів О. В. Особливості забезпечення права на доступ до публічної інформації у формі відкритих даних в Україні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 62–70.

15. Скочиляс-Павлів О. В. Принципи адміністративного судочинства за оновленим Кодексом адміністративного судочинства України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 84–89.

16. Скочиляс-Павлів О. В. Правове регулювання вирішення виборчих спорів європейським судом з прав людини. *Наше право*. 2018. № 3. С. 37–43.

17. Скочиляс-Павлів О. В. Корупція як негативне соціально-правове явище: ознаки та причини. *Право та державне управління*. 2019. № 2. С. 41–46.

18. Скочиляс-Павлів О. В., Лесько Н.В. Спір про право в термінових адміністративних справах за зверненням органів доходів і зборів. *Правові горизонти*. 2019. № 18 (31). С. 85–90.

19. Бортник Н. П., Ільчишин Н. В., Скочиляс-Павлів О. В. Суб'єкти у правовідносинах адміністративного судочинства. *Право. UA*. 2020. № 3. С. 102–106.

20. Скочиляс-Павлів О. В. Вибірчі спори в адміністративному судочинстві України: поняття та особливості. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 173–180.

21. Скочиляс-Павлів О. В. Система суб'єктів запобігання та протидії корупції у сфері освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2013. № 22. Ч. 2. Т. 2. С. 296–300.

22. Скочиляс-Павлів О. В., Сидор Н.Т. Підходи до класифікації суб'єктів адміністративного судочинства в Україні. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 53–59.

які засвідчують апробацію матеріалів дослідження

23. Скочиляс-Павлів О. В. Забезпечення правової допомоги в адміністративному судочинстві. *Актуальні питання удосконалення*

системи законодавства в умовах сьогодення: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницьк, 14 грудня 2012 р.). Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна», 2012. С. 111–114.

24. Сkochияс-Павлів О. В. Ознаки та правова природа адміністративного договору. *Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 15 грудня 2012 р.). Донецьк: Донецький університет економіки та права, 2012. С. 310–313.

25. Сkochияс-Павлів О. В. Проблемні питання здійснення допуску адміністративної справи до провадження у Верховному Суді України. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10-11 травня 2013 р.). У 3-х частинах. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2013. Ч. III. С. 49–51.

26. Сkochияс-Павлів О. В. Склад суду при здійсненні адміністративного судочинства. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез учасників II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 червня 2013 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. Ч.2. С. 138–140.

27. Сkochияс-Павлів О. В. Співвідношення понять «посадова особа» та «службова особа» в контексті Кодексу адміністративного судочинства України. *Право та психологія*: матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених LPS-2013 (м. Львів, 21-23 листопада 2013 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. Електронне видання на CD-ROM. С. 32–33.

28. Сkochияс-Павлів О. В. Система адміністративних судів України. *Правоохоронна діяльність: конституційні та адміністративно-правові аспекти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25 жовтня 2013 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2013. С. 264-266.

29. Сkochияс-Павлів О. В. Адміністративний позов як форма звернення до адміністративного суду. *Роль права та закону в громадянському суспільстві*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14-15 лютого 2014 р.). У 2-х частинах. К.: Центр правових наукових досліджень, 2014. Ч. 2. С. 41-44.

30. Сkochияс-Павлів О. В. Поняття та види доказів в адміністративному судочинстві України. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25-26 квітня 2014 р.). У 2 частинах. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2014.

Частина 2. С. 60-63.

31. Сkochиляc-Павлів О. В. Владні управлінські функції як основна ознака суб'єкта владних повноважень. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез учасників ІІІ Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 травня 2014 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. Ч. 1. С. 65–67.

32. Сkochиляc-Павлів О. В. Недоліки правового регулювання судового розгляду спорів щодо оскарження рішень дій чи бездіяльності розпорядників публічної інформації. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 13-14 лютого 2015 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. С. 74–77.

33. Сkochиляc-Павлів О. В., Баландюк А. В. Адміністративне судочинство як форма забезпечення прав, свобод та інтересів особи. *Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 27 травня 2015 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 23–25.

34. Сkochиляc-Павлів О. В. Механізм захисту права на доступ до публічної інформації в Україні. *Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (Bratislava, Slovenska republika, 27-28. novembra 2015 r.). Bratislava, 2015. С. 63–65.

35. Сkochиляc-Павлів О. В. Електронні петиції як інструмент звернення громадян до органів публічної влади. *ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*: збірник матеріалів ІІ-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17 листопада 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 187-190.

36. Сkochиляc-Павлів О. В. Принципи здійснення адміністративного судочинства у світлі оновлення Кодексу адміністративного судочинства України. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку*: збірник тез заочної науково-практичної конференції (м. Львів, 30 березня 2018 р.). У 2-х частинах. К.: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2018. Ч. 1. С. 177-181.

37. Сkochиляc-Павлів О.В. Медіація та врегулювання спору за участю судді: порівняльні аспекти. *Медіація – альтернативний спосіб вирішення спорів: питання теорії і практики*: збірник тез заочної науково-практичної конференції (м. Львів, 5 жовтня 2018 року). У 2-х частинах. Київ: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2018. Ч. 1. С. 74-77.

38. Сkochиляc-Павлів О. В., Вовкович М. Особливості електронних

доказів у адміністративному судочинстві. *IT право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*: збірник матеріалів III-ої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). Львів: Растр-7, 2018. С. 101-105.

39. Сkochиляс-Павлів О. В. Особливості провадження в адміністративних справах про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені з мотивів суспільної необхідності. *Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27 вересня 2019 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 87-90.

40. Сkochиляс-Павлів О.В. Особливості розгляду та вирішення адміністративних справ за участю органів державної виконавчої служби та приватного виконавця. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку*: збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Львів, 19 квітня 2019 р.). У 2-х частинах. К.: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2019. Ч. 1. С. 118-121.

41. Сkochиляс-Павлів О.В., Нафус Г.Р. Адміністративне судочинство як форма захисту прав і свобод громадян. *Права людини та національна безпека*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2019 р.). Київ: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2019. С. 233-236.

42. Сkochиляс-Павлів О.В. Адміністративна процедура в Україні: необхідність правового регулювання. *Problems and perspectives of modern science and practice*: збірник тез [I Міжнародної науково-практичної конференції](#) (Австрія, 30-31 січня 2020 року). Graz, Austria. 2020. Pp. 69-72. URL: <http://isg-conf.com>.

43. Сkochиляс-Павлів О.В. Типові та зразкові справи в адміністративному судочинстві України: поняття та особливості розгляду. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез IX Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 104-106.

які додатково відображають результати дослідження:

44. Сkochиляс-Павлів О. В. Особливості правового регулювання розгляду спорів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників публічної інформації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 810. С. 56–61.

АНОТАЦІЯ

Скочиляс-Павлів О.В. Теорія і практика вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теорії і практики вирішення спорів адміністративними судами України щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

У роботі охарактеризовано джерелознавче підґрунтя дослідження у сфері вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму; розроблено авторську методологію дослідження питань вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму; охарактеризовано засади адміністративного судочинства як основу законного вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Здійснено аналіз генези та динаміки процесуальної форми вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Розглянуто актуальні питання визначення структури судового адміністративного процесу. Проаналізовано правоздатність суб'єктів вирішення спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Подано загальнотеоретичну характеристику спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. З'ясовано сутність та зміст конфліктності правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму як умови виникнення спорів у цій сфері. Визначено предмет спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Окремо в роботі акцентовано увагу на вивченні зарубіжного досвіду вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму та шляхам його імплементації в Україні. З'ясовано можливість побудови нової моделі вирішення спорів у сфері правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму в контексті міжнародних стандартів судочинства.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, виборче право, референдум, адміністративне судочинство, адміністративно-правовий спір,

юридичний конфлікт, медіація, міжнародні стандарти судочинства, конституційно-правова природа виборчого спору.

АННОТАЦІЯ

Скочиляс-Павлів О. В. Теорія і практика разрешення спорів административними судами України относительно правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право, информационное право». – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2021.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теории и практики решения споров административными судами Украины относительно правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума.

В работе охарактеризованы источниковедческое основу исследования в области разрешения споров относительно правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума разработана авторская методология исследования по разрешению споров относительно правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума охарактеризованы принципы административного судопроизводства как основу законного решения споров относительно правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума.

Осуществлен анализ генезиса и динамики процессуальной формы разрешения споров относительно правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума. Рассмотрены актуальные вопросы определения структуры судебного административного процесса. Проанализированы правоспособность субъектов разрешения споров относительно правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума.

Подано общетеоретические характеристики споров в сфере правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума. Выяснено сущность и содержание конфликтности правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума как условия возникновения споров в этой сфере. Определен предмет споров, связанных с избирательным процессом или процессом референдума.

Отдельно в работе акцентировано внимание на изучении зарубежного опыта разрешения споров, связанных с избирательным процессом или процессом референдума и путям его имплементации в Украине. Выяснено возможность построения новой модели разрешения споров в сфере правоотношений, связанных с избирательным процессом или процессом референдума в контексте международных стандартов судопроизводства.

Установлено, что правоотношения в сфере реализации форм непосредственного народовластия опосредствуют практическую реализацию конституционного права граждан избирать и быть избранными в органы государственной власти и органов местного самоуправления, а также права на участие во всеукраинском и местном референдумах. Именно в рамках избирательных правоотношений создаются предпосылки для осуществления избирательных прав граждан и происходит передача публичной власти от ее носителя и единственного источника выборным государственным и муниципальным органам, их должностным лицам, а в рамках референдного отношений – принимаются от имени народа или территориальной общины решения по важнейшим вопросам государственного или местного значения.

Следующей особенностью и избирательных, и референдного правоотношений является то, что в их системе преобладают процессуальные отношения. Несмотря на то, что процессуальные отношения производные от материальных, они занимают доминирующее положение в общей системе избирательных и референдного правоотношений. Обусловлено это тем, что материальных отношений не может быть без их опосредования соответствующими процессуальными формами организации и проведения выборов и референдумов. Преимущество процессуальных отношений над материальными наблюдается на всех этапах избирательного и референдного процессов. При этом одному материальному связи может соответствовать значительное количество избирательных или референдного процедур. Например, материальным избирательным отношениям, связанным с правом гражданина быть избранным в органы государственной власти, корреспондируются процессуальные избирательные правоотношения, опосредующие порядок выдвижения кандидатов, условия их регистрации, порядок проведения предвыборной агитации, порядок финансирования избирательной кампании, порядок голосования и установления результатов выборов и тому подобное.

Следовательно, правоотношения в сфере реализации форм непосредственной демократии – это особый вид конституционных правоотношений, опосредующих реализацию его участниками субъективных избирательных, референдного и других прав и исполнение

юридических обязанностей по организации и проведению форм непосредственной демократии средством обеспечения устойчивой связи законодательства о выборах с избирательной практикой, служат единственным способом наложения модельной организации выборов, закрепленной в нормах избирательного права, в реальные социальные процессы.

Ключевые слова: выборы, избирательный процесс, избирательное право, референдум, административное судопроизводство, административно-правовой спор, юридический конфликт, медиация, международные стандарты судопроизводства, конституционно-правовая природа избирательного спора.

SUMMARY

Skochylas-Pavliv O. V. Theory and practice of resolving disputes by administrative courts of Ukraine concerning legal relations related to the election process or the referendum process. – *Printed as a manuscript.*

Thesis for a Degree of Doctor of Law, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; finance law; information law». – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theory and practice of resolving disputes by the administrative courts of Ukraine on legal relations related to the election process or the referendum process.

The paper describes the source base of the study in the field of dispute resolution regarding legal relations related to the election process or the referendum process; the author's methodology of research of the questions of the decision of disputes concerning the legal relations connected with electoral process or referendum process is developed; characterized the principles of administrative proceedings as the basis for the legal settlement of disputes over legal relations related to the election process or referendum process.

An analysis of the genesis and dynamics of the procedural form of resolving disputes over legal relations related to the electoral process or referendum process. Topical issues of determining the structure of the judicial administrative process are considered. The legal capacity of the subjects of resolving disputes concerning legal relations related to the election or referendum process is analyzed.

The general theoretical description of disputes in the field of legal relations related to the election process or referendum process is given. The essence and content of the conflict of legal relations related to the electoral process or the referendum process as a condition for disputes in this area have

been clarified. The subject matter of disputes related to the election or referendum process has been identified.

The paper focuses on the study of foreign experience in resolving disputes related to the election or referendum process and its implementation in Ukraine. The possibility of building a new model for resolving disputes in the field of legal relations related to the election or referendum process in the context of international judicial standards has been clarified.

Key words: elections, electoral process, suffrage, referendum, administrative proceedings, administrative-legal dispute, legal conflict, mediation, international judicial standards, constitutional-legal nature of electoral dispute.

Підписано до друку 08.04.2021 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. № 3. Наклад 100 пр.
Надруковано в «Видавництво Людмила».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 5303 від 02.03.2017.

«Видавництво Людмила»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: + 38 050 469 7485, 068 340 8332
E-mail: lesya3000@ukr.net